

Галайдюк Анастасія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Костилюва Тетяна Іванівна,
старший викладач кафедри кримінального
процесу Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНИМИ

Ідея особливого підходу до досудового розслідування кримінальних проступків щодо неповнолітніх виникла ще в часи античності. Перші правові норми, що стосуються неповнолітніх правопорушників, з'явилися в Київській Русі та були пов'язані зі статевою зрілістю. Сьогодні, розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх також має ряд особливостей, що зумовлюють окремий порядок його проведення.

Статистика свідчить, що в Україні за останні два роки спостерігається ріст вчинення кримінальних проступків неповнолітніми, так у 2022 році повідомлено про підозру 294 неповнолітнім (що становить 21% від загальної кількості), а у 2023 – 317 (18% від загальної кількості) [1]. Це обумовлено різними факторами, такими як соціальна і матеріальна незахищеність, відсутність батьківського контролю та вплив кримінальної субкультури, адже неповнолітні є досить вразливою категорією населення, тому потребують особливого захисту своїх прав та інтересів.

Таким чином, особливості здійснення досудового розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми є актуальним питанням, що потребує постійної уваги з боку правоохоронних органів, законодавців та громадськості. Проблемні питання кримінального провадження щодо неповнолітніх досліджувалися багатьма вітчизняними вченими, зокрема Камінською О.Л., Лук'яничковою С.Д., Маляренко В.Т., Мельник О.В., Письменним Д.П., Сухомлин Ю.В., Удаловою Л.Д. та інші.

В Україні досудове розслідування щодо неповнолітніх регулюється Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), насамперед главою 38 та міжнародними договорами. Ці документи передбачають особливі правила розслідування та розгляду кримінальних проваджень, в яких фігурують неповнолітні.

Досудове розслідування кримінальних проступків щодо неповнолітніх здійснюють дізнавачі, які мають спеціальні повноваження. Ці повноваження надаються керівником органу

досудового розслідування, в якому працює дiзнавач [3]. Саме наявнiсть спецiально уповноважених дiзнавачiв забезпечує якiсне та ефективне проведення досудового розслiдування кримiнальних проступкiв, вчинених неповнолiтнiми, а також гарантує захист iхнiх прав та законних iнтересiв [4].

Отож, в чому ж полягають особливостi здiйснення дiзнання щодо неповнолiтнiх? Перш за все, коло обставин, що пiдлягають доказуванню у таких провадженнях значно ширше, позаяк, крiм передбачених у ст. 91 КПК, пiдлягають доказуванню вiдомостi про особу неповнолiтнього, стан його здоров'я, розвитку, ставлення до вчиненого ним дiяння, наявнiсть пiдбурювачiв та iншi обставини, передбаченi ст. 485 КПК. По-друге, законодавець визначив осiб, якi повиннi бути обов'язково залученi у провадженнi щодо неповнолiтнiх, передусiм це захисник, законний представник, яким можуть бути батьки (усиновлювачi), а в разi iх вiдсутностi – опiкун чи пiклувальники особи, iншi повнолiтнi близькi родичi чи члени сiм'ї, а також представники органiв опiки i пiклування, установ i органiзацiй, пiд опiкою чи пiклуванням яких перебуває неповнолiтнiй, недiєздатний чи обмежено дiєздатний, також психолог, педагог, а за необхiдностi – лiкар [3]. Рiшення про те, хто саме буде законним представником, приймають своєю ухвалою слiдчий суддя, суд, копия якої вручається законному представнику. Також, клопотати про залучення законного представника можуть дiзнавач або прокурор, а остаточне рiшення у формi ухвали виноситься слiдчим суддею або судом [3].

Наступним, на що б хотiлося звернути увагу є деякi особливостi застосування заходiв забезпечення кримiнального провадження та проведення слiдчих (розшукових) дiй. Так, неповнолiтнiй пiдозрюваний викликається до дiзнавача, прокурора через його батькiв або iнших законних представникiв; окрiм визначених ст. 176 КПК запобiжних заходiв, до неповнолiтнiх може застосовуватися передання iх пiд нагляд батькiв, опiкунiв чи пiклувальникiв, а до неповнолiтнiх, якi виховуються в дитячiй установi, – передання iх пiд нагляд адмiнiстрацiї цiєї установи; наявнi особливi вимоги до проведення ряду слiдчих (розшукових) дiй за участю неповнолiтнього пiдозрюваного, наприклад, допит неповнолiтнього не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад двi години на день [3]. Тривалiсть самих перерв не встановлена законом i визначається слiдчим залежно вiд вiку, процесуального статусу, психiчного здоров'я дитини та iнших обставин.

Особи, якi не досягли 16-рiчного вiку, не попереджаються про кримiнальну вiповiдальнiсть за вiдмову вiд давання показань або завiдомо неправдивi показання. Замiсть цього їм роз'яснюється обов'язок надавати правдивi показання, що вiдповiдає вимогам чинного законодавства та дозволяє забезпечити захист прав та iнтересiв неповнолiтнiх пiдозрюваних, а також достовiрнiсть отриманих показань [4].

Останнім етапом дізнання є його закінчення шляхом прийняття рішення прокурором про закриття кримінального провадження; повернення дізнавачу кримінального провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій; звернення до суду з обвинувальним актом; клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності [3]. Однак і на цьому етапі є певні особливості спрямовані на забезпечення правових і процесуальних гарантій, адже міжнародні документи, зокрема Мінімальні стандартні правила ООН, що регламентують відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекинські правила») від 29.11.1985 націлюють держави не допускати передчасного застосування до неповнолітніх кримінального покарання, надаючи перевагу опіці, нагляду, пробації, громадським роботам та іншим видам покарання, не пов'язаним з обмеженням або позбавленням волі [4].

І справді, щодо неповнолітнього, який досягнув віку кримінальної відповідальності та вчинив кримінальний проступок можуть застосовуватися примусові заходи виховного характеру, такі як застереження, обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків [2]. За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує клопотання дізнавача про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду [3].

Отже, варто зазначити, що під час досудового розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми, надважливим завданням залишається забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з метою притягнення винного до відповідальності та не допущення обвинувачення невинуватого, або піддання необгрунтованому процесуальному примусу. Цьому сприяє впровадження у вітчизняне законодавство міжнародних стандартів розслідування, адже організація та здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх має на меті захист їхніх прав та інтересів, застосування належної правової процедури та сприяння ранньому виведенню неповнолітніх із кримінального процесу, ресоціалізації у суспільне життя та запобігання вчиненню кримінальних проступків у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт Офісу Генерального прокурора про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.
2. Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>.

4. Кримінальний процес мультимедійний навч. посіб./ Особливі порядки кримінального провадження [О. Ю. Хабло, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурикова] 2016 [сайт]. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/info/home.html.

Гальченко Вікторія Сергіївна,
ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На сьогодні електронні докази стають все більш важливими у процесі доказування, оскільки технології займають провідне місце у нашому повсякденному житті.

У кримінальному процесі докази відіграють дуже важливу роль, а з поширенням електронних технологій все частіше використовуються електронні докази. Такі докази можуть надати важливу інформацію при розслідуванні різних кримінальних правопорушень.

Зазначимо, що у кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє визначення електронних доказів. Законодавець обмежується лише загальним визначенням, відповідно до якого доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінально процесуальним кодексом України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України). Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів [4]. Таким чином, законодавець не виділяє електронні докази як окремих вид.

Натомість Ю.Ю. Орлов та С.С. Чернявський пропонують законодавчо визначити самостійним джерелом доказів електронні відображення – цілісну систему відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носії, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [5, с. 21].

Рада Європи визначає електронні докази як будь-які докази, отримані з даних, що містяться на будь-якому пристрої або вироблені ним, функціонування якого залежить від програмного забезпечення або даних, що зберігаються або передаються через комп'ютерну систему чи мережу [6].

Електронні докази мають спільні риси з традиційними доказами, але водночас мають низку унікальних характеристик: 1) їх не видно неозброєним оком: вилучити їх подекуди може лише спеціаліст; 2) вони є нестійкими, за певних обставин інформація в